

den vijand beloofd en bevestigd. Dan was er in Jeruzalem angst en vrees. En toog dan de vijand weer af, en werd de heilige stad weer vrij, dan was het kwade voor Jeruzalem weer door het goede vervangen; bloede de stad weer op; en genoten haar inwoners pais en vrede. Oorzaak van dank aan Hem, die de stad verlost en haar den vrede bezorgde had.

Die dank voegt ook ons. Uit de historie weet ieder onzer, aan wat vervolging keer op keer Christus Kerk bloot stond. Thans is die spanning gebroken. De Kerk heeft vrede. Er is geen vervolging met het zwaard meer. Geen martelaarschap wordt ons meer opgelegd. Christus Kerk is vrij. En in zoover is het ook ons gegend, het goede van Jeruzalem te aanschouwen.

Wel houdt de vervolging nog aan, maar ze richt zich niet meer tegen de Kerk als zodanig, althans niet meer in ons land. De vervolging zoekt andere paden. Ze zoekt u persoonlijk, in uw beroep, in uw optreden, in uw verkeer in het midden der wereld, maar uw Kerk valt men niet meer aan. In zoover is het een periode van bloei die we doorleven. Stad des vredes, Jeruzalem, mag thans ook onze Kerk heeten. Geen vervolger jaagt haar achterna.

Maar al steunt dit tot dank, toch bedreigt het ons met een zeer ernstig gevaar. Als van buiten de vrede ons omringt, dreigt zo licht de vrede van binnen te loor te gaan. Nooit heeft Christus Kerk geestelijk hooger gebloeid, dan juist in dagen van vervolging. Zoo is het in de zake des vaderlands, en zoo is het met Christus Kerk. Valt de vijand uw land aan, dan smelten de partijen zich leuen en staan samen als één man tegen den overweldiger; maar is het vrede van allen kant, dan scherpen de partijen het zwaard tegen elkander en is de vrede in het land weg. En zoo ook is het hier. Vervolg men Gods Kerk, dan zijn alle broeders en zusters in den geloove één, en bloeit geestelijk de heilige vrede met hun God en onder elkander. Maar is er van uitwendigen druk geen sprake meer, dan raakt men weer van elkander af; gaat als groep tegenover groep staan; verdeelt en splitst zich het volk, en bant den innerlijken vrede uit het Huis onzes Gods.

Vandaar dat tegenspoed veel meer dan voorspoed de Kerke Gods pleegt te bouwen. Nooit zit ze vaster in haar roegen, dan juist in dagen als ze ten bloede toe vervolgd wordt. Zoo was het in de eerste eeuwen na Christus' hemelvaart, zoo was het ook onder onze vaders in de jaren van den brandstapel. Dan voel al wat in Christus Kerk is, warm voor de broeders. Men geniet er in om samen voor het heilige op te komen. Alle twist en tweedracht swijgt. En er is een stemming des gebeds, die toont in wat rijke mate de genuechenschap van den Heilige wordt genoten.

Maar laat alle vervolging en verdrukking af, en is er geen vijand meer te duchten, dan wil ieder weer zijn eigen weg gaan; verjaagt verdeeldheid de besielende eenheid en het saamhooren; en met die gedeeldheid komen dan al die boose plagen, die maar al te vaak het volk des Heeren tot een aansluiting bij de wereld maaken.

Christus heeft ons gezegd, dat lijdten om Gods wil ons lot zou zijn. „Ze hebben mij vervolgd, ze zullen u vervolgen." En juist dit wordt zoo heel anders in tijden, als 't vrede van rondom is. Dan kan men ijveren zelfs voor Christus op het eij der Philanthropie, der Zending en wat dies meer zij, en toch levenslang van smaad of vervolging niets merken. Sommen zelfs loof en prijst u ook de wereld om deze uw toewijding. En daarom, al kunnen we danken, zoo we 't goede van Jeruzalem in het uitwendig aanschouwen, veel heerlijker toch is het nog, zoo we het goede van Jeruzalem ook innerlijk mogen meegenieten. Zoo 't geloof opbloeit, de hope aanwast, de liefde aller hart vervult en, wat ook fale, de broederlijke trouw niet geschonden wordt.

Doch juist om dien innerlijken vrede te kunnen smaken, moet ook het streven waarop we doelden, invreden en het goede van Jeruzalem in ons persoonlijk leven aanschouwd worden als 't goede van 't Jeruzalem dat Boven is.

Israël zag weinig op. Voor Israël was het aardse Jeruzalem hoofdzak. Dat kon niet anders, en hing samen met het uitwendig karakter van zijn beoelening, samengevat in het groote, allebeheerschende feit, dat Jehova zijn zetel had boven den verzoendekers in Sion. Maar voor ons staat het anders. Voor ons is dit zichtbare Jeruzalem weg, en ons weent het heerlijke Jeruzalem dat boven is.

Dat Jeruzalem nu verduistert zich voor ons oog, zoo we innerlijk los raken van onzen Holland. En dit toch is in Gods kind het vast karakter van alle zondig bestaan. Gelukt het aan sata, om weer een tijdlang een zijner demonen zich in ons hart te doen nestelen. Is er een sonde, waar we maar niet van af kunnen komen. Zinkt het Heilige onder den horizon van ons leven. Voelen we zelf, dat we in geloofkracht en in den moed der liefde achteruit gaan, — dan begint de band die ons aan den Christus bond, al slapper te wisselen en raakt ten slotte zelfs althans ten deele los. Nooit geheel, dat kan bij Gods kind niet, maar dan toch ten deele. In zulk een onbevredigenden geestestoestand nu, genieten we het goede in het hemelische Jeruzalem niet meer, en ondervinden geen tegen des Heeren meer uit Sion.

Immers dat Jeruzalem dat boven is, spiegelt in Gods kind zich innerlijk af, en in dat spiegelbeeld rijst of daalt de glorie van 't Jeruzalem bij God is, al naar gelang we er met onze ziel dichterbij zijn, of er verder van af dolen.

Het hoogste heil is dus, zoo we het goede van Jeruzalem aanschouwen in al uitwendigen vrede, en in den vrede onder de broeders, en in den vrede van ons eigen hart. Maar kan niet dit alles ons deel zijn, en stonden we voor de keuze, dan zou het eerste waarnaar we te grijpen hadden, zijn de vrede met God in 't hart, het tweede de vrede onder de broeders, en eerst het derde de vrede met de wereld.

En heilige volgde, zoo vaak juist het omgekeerde van wat geestelijk wordt gekend.

Dr. A. K.

Amsterdam, 5 Jan. 1912.

Nu we boven ons artikel een nieuw jaarcijfer schrijven, richt de blik zich als onwillkeurig naar het verleden, dat achter ons ligt, om te vragen in hoeverre er voor onze Kerken winst is geweest.

Een kwart eeuw geleden stonden we midden in de Sturm- und Drangperiode van wat in de historie als de Doleantie zal bekend blijven. Menige gemeente herdenkt in deze dagen, hoe vijf en twintig jaar

geleden, om den toen gebruikelijken term nog eens over te nemen, „het Synodale juk werd afgeworpen" en de Kerk „tot reformatie werd gebracht". En wanneer we terugzien op die dagen van strijd en worsteling, kan er niets anders dan een danktoon in het hart wezen voor de genade Gods ons bewezen, waardoor we als Gereformeerde Kerken, naar den aard van ons eigen leven, vrij en zelfstandig ons ontwikkelen konden. Een jonger geslacht, dat nooit de „dienstbaarheid" heeft gekend, moge de rijke gave Gods, in deze vrijheid ons geschonken, niet zoo verstaan als de ouderen van dagen, toch behoef men den blik slechts te slaan op de gebondenheid, waarin onze Gereformeerde broeders in de Hervormde Kerk zich bevonden, om dankbaar te wezen voor de vrijheid, die ons deel geworden is.

Om de volle betekenis van de Doleantie voor ons land en volk te kunnen waardeeren, staan we nog te dicht bij de gebeurtenissen, die toen hebben plaats gevonden. Ook kan wie zelf dien strijd mee heeft doorgemaakt, niet onpartijdig genoeg over de uitkomst oordeelen. Eerst in de toekomst zal de historischrijver hier een rechtvaardig oordeel kunnen vellen. Maar al leven we nog te dicht bij den kerkelijken strijd van 1886 om een eindoordeel ons te veroorloven, het stofgewoel en de kruiddamp op het slagveld zijn toch genoeg opgetrokken, en de hartstocht van den strijd maakte reeds lang genoeg plaats voor kalme bezinning, om het resultaat van den strijd te kunnen vaststellen.

En dan moet ongetwijfeld erkend, dat een zoo beslissende en finale overwinning op de vijandelijke macht, die onze Kerken gevangen hield, als Groen van Prinsterer hoopte en profeteerde, ons niet is geschonken. Zijn hoop, dat het gelukken zou, door den slag te wagen op een kardinaal punt, waargaf het levensbelang voor de Kerk door allen werd ingezien, of de Synodale macht te vernietigen of met behoud van het vaandel al de Gereformeerden uit de gevangenschap uit te leiden, is niet vervuld. Aan wie hiervan de schuld te wijten is, beoordeelen we thans niet. We constateeren alleen het feit. En feit, waaruit telkens volgt, dat het hooge doel, wat den leiders der Doleantie voor ogen stond, om heel de Kerk tot reformatie te brengen, niet is gelukt.

Ons Gereformeerde volk is dienstgevolge gesplitst in twee groepen en boet daardoor ongetwijfeld voor een deel den invloed, dien het op ons volksleven kan uitoefenen, in. Een scheiding, die we wel diep betreuren, niet alleen omdat eendracht alleen macht maakt en de broederband ons naar deze Gereformeerde broeders in de Hervormde Kerk trekken blijft, maar ook omdat steeds meer blijkt, dat wat ons al hea gescheiden houdt, bij alle eenheid van geloofsvertuiging, toch niet alleen de „kerkelijke quaestie" is, maar ook een veel diepergaand verschil van inzicht omtrent heel de verhouding van Kerk en Staat.

Toch moet ook hier in het bestel onzes Gods, dat aldus den loop der historie regelde, worden berust, en kan er zelfs, bij afkeuring van het menscheijk-zondige, waardeering zijn van het vele goede, dat Hij ook in dien gang der zaken ons schonk. In de Hervormde Kerk bleek het Gereformeerde element, dat aanvankelijk vooral in bestrijding der Doleantie kracht zocht, toch op den duur niet van deze antithese te kunnen leven. Er kwam zelfs meer toenadering en onderlinge waardeering. Het persoonlijke uit den strijd viel weg. Er werd weer gevoeld, dat er heusch wel andere en ernstiger vijanden te bekampen vielen, dan de „Afgescheidenen" en „Doelverenden", die buiten de Hervormde Kerk stonden, en dat in de eerste plaats het zwaard moest gewet tegen den vijand in de Kerk, die het levensbeginsel der Kerk te verstikken zocht. Zeker zijn de pogingen deser groep van Gereformeerde broeders, voorzover ze ten doel hebben om het kerkelijk instituut vrij te maken van de Synodale organisatie, dusver uiterst zwak geweest en zullen ze ook in de toekomst, naar wij meenen, met onvruchtbaarheid blijven geslagen, zolang de vrees voor een mogelijke „scheiding" het niet verder dan tot een zwak protest of tot een mat request bij de Synode komen laat. Het is alleen het heroïsme des geloofs, dat de overwinning kan doen behalen, en het geloof vraagt niet naar de uitkomst, maar naar Gods gebod alleen. Maar afgezien daarvan is het ons een oorzaak van dankbaarheid, dat de Gereformeerde actie in de bediening des Woords veld won en daardoor de volksmassa, die aan de Hervormde Kerk vast bleef kleven, nog bearbeid wordt in Gereformeerden zin. Deze onderwijzing uit Gods Woord in de prediking en de catechisatie moet op den duur vrucht dragen en zal dit op Gods tijd zeker doen. Juist de verscherpte actie van de moderneren, die in den jongsten tijd bijzonder de aandacht trok, is wel het beste bewijs daarvoor, dat de moderneren zelf gevoelden, hoe sterk de Gereformeerde invloed werd. En niet minder verblijft het ons, dat naast de Confessioneele groep, wier leuze van een „Gereformeerde volkskerk" ons nog altoos het zoeken van de quadratuur van den cirkel schijnt, een andere groep optrad, die hoewel in de predikaatenwereld nog niet sterk vertegenwoordigd, toch onder het volk steeds meer aanhang wint en beslist op een belijdende Kerk aanstuurt, die haar belijdenis ook door de tucht handhaaft.

Zoo blijkt het Calvinisme, dat den grondtoon aangaf voor de Reformatie in ons vaderland, ook in de Hervormde Kerk zijn levenskracht nog niet te hebben verloren. Maar waar het daar worstelende en strijdende zich een weg moet banen, heeft het in onze Kerken, dank zij de goede gunste Gods over ons, zich veel beslister en veel zelfstandiger kunnen ontwikkelen. Werd door de Doleantie de kerkelijke band

met een deel van ons Gereformeerde volk verbroken, daartegenover stond de winst, dat die kerkelijke band nu kon vastgeknoot worden met een ander deel van ons Gereformeerde volk, dat reeds meer dan een halve eeuw lang, hoe gesmaad ook, trouw aan de Gereformeerde belijdenis was geweest. Verschil van historische ontwikkeling mocht de saamleving van deze beide groepen soms bemoeilijken — en geheel uitgewischt is de nadering der historische traditie nog niet — maar er kwam toch steeds meer gevoel van eenheid in ons kerkelijk leven; ook onze jongste Synode gaf er weer bewijs van; en de ontwikkeling onzer Kerken werd er niet door belemmerd. De jongste volkstelling wees uit, hoe onze Kerken in haar laatste tiental jaren met reuenschreden in getal zijn vooruitgegaan, meer dan enig ander kerkgenootschap in ons vaderland.

Bij alle zonde en gebrek, dat onzer Kerken aankleeft en waarover we voor Gods aangesicht ons niet diep genoeg veroortmoedigen kunnen, is er daarom toch zeker geen reden om den toestand onzer Kerken donker in te zien. God heeft onze Kerken gezegend boven bidden en denken. Van eenige ernstige afwijking van onze belijdenis was al die jaren gelukkig geen sprake, en de „gehele des geloofs" werd geen oogblik gestoord. Reeds voor deze weldaad kunnen we niet dankbaar genoeg zijn, als men niet in de historie, hoe spoedig telkens na een Reformatie de ketterij weer de Kerk trachtte binnen te sluispen en op wat bange worsteling dit de Kerk kwam te staan. De overvaardigheid onzer Kerken, die niet alleen voor den dienst des Woords en voor de verzorging der armen te geven hebben, maar ook voor de Zending en voor zoo menig christelijk doel, wekte de bewondering van allen, die buiten ons staan. We bezitten een corps van predikanten, wier toewijding en ijver te hooger moet worden gewaardeerd, waar ze veelsins arbeiden voor een bezoldiging, die verre beneden hun stand en behoeften is. De wijze waarop door onze ouderlingen, geheel belangeloos, het huisbezoek wordt waargenomen, dikwijls met niet geringe opoffering van tijd en kracht, verdient allen lof. En onze diakonale armverzorging, zelfs in de groote steden, wordt in Hervormde kringen als een schier onbereikbaar ideaal geprezen.

We zeggen dit niet om onze Kerken te verheerlijken, maar wel om te doen zien, hoe de daad en van de Scheiding in van de Doleantie niet onvruchtbaar is geweest. Terugkeer naar de Belijdenis en Kerkenorde onzer Gereformeerde vaders heeft een herleving onzer Kerken tengevolge gehad, die zeker in de eerste plaats te danken is aan den zegen onzes Gods, maar die toch ook toont, welke een kracht in de Gereformeerde beginselen schuilt, wanneer ze tot ontwikkeling kunnen komen.

Te meer zij daarom voor de toekomst de bede uitgesproken, dat onze Kerken aan die beginselen trouw mogen blijven. Ze zijn niet verouderd, niet uit den tijd geraakt, niet voor onze eeuw ondeugdelijk gebleken. Integendeel, de uitkomst heeft getoond, welke een wonderbare kracht er in schuilt ook voor onze dagen. Moge die zegen Gods ons moed en bezieling geven om op den ingeslagen weg voort te gaan. Voort te gaan, niet alleen door steeds dieper in die beginselen ons te funderen en te wederstaan al wat naar zijwegen ons zou afrekken, maar ook door de toepassing en uitwerking van die beginselen op heel ons leven steeds beter te leeren verstaan en meer in praktijk te brengen.

Onze liturgie.

VII.

Gaan we thans de veranderingen na, die de Synode van Dordrecht van 1574 in de liturgie van Daheen heeft aangebracht, dan is wel de belangrijkste deze, dat ze het geheele eerste gedeelte van deze liturgie geschrapt heeft. Ze verplaatste de wet naar de namiddags-godsdiensttoefening, want ze bepaalde, dat de tien geboden voortaan moesten gelezen worden, vóórdat de Catechismusprek begon (Art. XLIV). De vermaning tot boetvaardigheid en tot geloof, evenals de binding en ontbinding der zonden, liet ze geheel vervallen. En de belijdenis des geloofs, die oorspronkelijk na de „belijding der zonden" volgde, en het slot van het eerste gedeelte van den eeredienst vormde, nam ze van hier weg en verplaatste ze achter het dankgebed na de morgenpredikatie. (Art. XLIV).

Ook in den dienst der gebeden werd verandering aangebracht, en wel zoo, dat deze dienst der gebeden zijn zelfstandig karakter verloor en nu in verband met de predikatie werd gebracht. De „belijdenis van zonden" werd in het gebed voor de predikatie veranderd, en aangesien dit gebod thans diende om een zegen over de prediking af te smeeken, achtte de Synode, dat de bede voor de predikatie dan ook niet meer een vast bestanddeel van den eeredienst behoefde te wezen; het gebruik van dezen bede, waaraan het volk nog zeer gehecht was, werd daarom in de vrijheid der Dienaren gelaten. (Art. XLI). En het „gebed voor den nood aller Christenheid" na de predikatie werd wel geschikt geacht voor vast- en biddagen, maar niet meer voor den gewonen eeredienst en moest daarom volgens de besluiten der Synode vervangen worden door een korter gebed, dat een dankzegging na de predikatie wordt genoemd.

Het gebruik, dat destijds reeds was opgekomen, om een gedeelte van Gods Woord te lezen (de praelectuur) liet de Synode toe, maar het moest, evenals het Psalmgezag, dienen om „in het vergaderen des volks" de menschen buiten betig te houden, en het staat daarom buiten den

eigenlijken eeredienst: „Men zal Zondagsmorgens en 's namiddags in het vergaderen des volks de gemeente vrij laten te lezen benevens het psalmgezag of alleen te zingen;" slechts werd er de bepaling aan toegevoegd, dat men „alleen de kanoonieke boeken den volke openlijk voorlezen zal en dan zondagse boeken als de Kerkeraad oordeelen zal voor de gemeente het stichtelijk te wezen." Maar in elk geval moest de voorlezer zorgen, dat men „met lezen en zingen op zal houden tegen het uur", dat de godsdiensttoefening begint (Art. XLV).

Bhalve de predikatie met het gebed daarvoor en de dankzegging daarna, hield de Synode voor den eeredienst dus ook niet anders over dan het vórum, waarmede de prediking begint, en den zegen, waarmede ze besloten wordt. „Men zal de predikatie beginnen met deze woorden na het gezang des Psalms: Oaze hulpe zij in den naam des Heeren enz. en desgelijks de predikatie besluiten met den zegen uit Num. 6" (Art. XXXVII).

Vraagt men nu, welk motief de Synode van Dordt geleid heeft om den eeredienst aldus in te richten, dan is het antwoord daarop niet moeilijk te geven. Dat antwoord ligt feitelijk reeds in den eigenaardigen naam, waarmede de Synode in Art. XXXVII en ook elders dezen eeredienst noemt, n. l. de predikatie. Wanneer de Synode toch zegt, dat de predikatie beginnen zal met het vórum en besluten zal worden met den zegen, dan is hiermede niet de preek in eigenlijken zin bedoeld, want tusschen het vórum en de preek lag het voorgebed en na de predikatie volgde nog het dankgebed en psalmgezag, voordat de zegen geschonken werd; maar onder de predikatie wordt hier verstaan de gehele godsdiensttoefening. Wij zouden dan ook gezegd hebben: de dienst begint met het vórum, en de dienst zal eindigen met den zegen. Maar de Synode kiest voor dezen geheelen dienst met psalmgezag en gebed, praelectuur van de wet en de geloofsbelijdenis enz. den naam van de predikatie, en ze doet dit met opzet. Die naam toch is niet toevallig gekozen, maar drukt een beginsel uit. De Synode wil daarmee te kennen geven, dat de predikatie het eigenlijke is, dat aan dezen eeredienst zijn karakter en stempel geeft, dat de preek de spil is, waarom het alles draait. Het doel van dezen eeredienst is niet meer om in de eerste plaats God te verheerlijken in gebed en lotzegging, maar om gesticht en onderwezen te worden uit Gods Woord. De eeredienst is leerdienst geworden.

Dat dit metterdaad de bedoeling der Synode was, kan wel het best daaruit blijken, wanneer men nagaat, waarom de binding en ontbinding is weggelaten. Dit is niet geschied omdat men om principieele redenen tegen deze handeling zeve bezwaar had, maar omdat de Synode de preek genoeg achtte. Dit blijkt uit het antwoord, dat de Synode van Middelburg in 1581 gaf, toen uit het midden der gemeente die nog altoos de herinnering aan deze plechtige handeling in onze oorspronkelijke liturgie niet verloren had, de vraag opkwam, „of het niet goed ware des Zondags openlijk en in het gemeen den boetvaardigen vergeving en den onboetvaardigen de binding der zonden te verkondigen?" De Synode antwoordde hierop afwijzend: „overmits de binding en ontbinding der zonden genoegzaam in de predikatie des Woords geschiedt, is het daarom onnoodig hierover een eigen vorm in te voeren." (part. v. 6.)

Is het doel van den eeredienst dus eigenlijk om naar de predikatie te komen hooren, dan is het ook volkomen te begrijpen, waarom de Synode den eeredienst aldus heeft ingericht. Er moet dan een aanvang gemaakt worden met de godsdiensttoefening, doordat de Dienaar een vórum uitsprekt; en de vergadering moet gesloten worden, waarvoor dan de zegenbede dient. En voorts houdt men eigenlijk niets anders over dan de preek met een gebed vooraf om een zegen over de bediening des Woords, en een dankzegging na de preek voor hetgeen men in de preek genoten heeft. Wel heeft de Synode nog niet geheel de Wet en de Geloofsbelijdenis uit den eeredienst durven wegemen, wat consequent ware geweest, maar de wet wordt verplaatst naar de catechismusprediking, waar ze buiten eenig verband met den eeredienst zelf optreedt en niemand begrijpt wat ze hier doet; en de geloofsbelijdenis wordt naar het einde van de morgenprek overgebracht, vermoedelijk omdat de Synode meende, dat in verband met Paulus woord, dat het geloof is uit het gehoor, hier, d.w.z. na de predikatie, de beste plaats voor de geloofsbelijdenis was.

Slaan we thans, na gezien te hebben hoe de Synode van Dordt den eeredienst geregeld had, de liturgie op, die achter onze psalmboeken staat afgedrukt, dan zal het ook duidelijk worden, waarom onze liturgie zoo is ingericht, want de besluiten der Synode zijn hier stipt en letterlijk uitgevoerd. Ook deze liturgie vangt aan met eerst het vórum te noemen, waarmede de samenkomst geopend moet worden. Dan volgt het gebed vóór de predikatie; vervolgens het gebed na de predikatie met aan het slot aangehecht de belijdenis des geloofs; en ten slotte komt dan de zegenbede uit Num. 6. Men vergist zich dus, wanneer men meent, dat men hier slechts een stuk van onzen eeredienst heeft, alleen enkele gebeden en enkele plechtige formules; want deze liturgie bedoelt Integendeel den heelen eeredienst te geven, zoo als de Synode dien voorgeschreven had. Behalve deze vier stukken is er niets meer van den eeredienst over gebleven. Hield men zich aan de besluiten der Synode, dan zou deze liturgie dus metterdaad volkomen op onzen eeredienst kloppen; want deze eeredienst zou dan uit niets anders mogen bestaan dan uit datgene, wat in onze liturgie voorgeschreven staat.

Intusschen hebben onze Gereformeerde Kerken in de praktijk zich aan de besluiten der Synode en aan de daarop gepronede officiele liturgie onzer Kerken geenszins gehouden. De oorzaak daarvan was ten deele, dat toen onder den invloed van het Puritanisme steeds meer verzet kwam tegen het formuliergebed, en dit formuliergebed vervangen werd door het vrije gebed, vanzelf dit gehele deel van onze liturgie in onbruik en vergetelheid raakte; niemand sloeg bij den eeredienst deze liturgie meer op of meende nog daarin een bindend voorschrift voor de inrichting van den eeredienst te hebben. Zelfs aan het voorgeschreven vórum en de voorgeschreven zegenbede stoorde men zich niet meer. Maar de oorzaak was toch niet alleen, dat men op liturgisch gebied van allen band wilde ontslagen zijn en alles naar eigen goedvinden wilde inrichten. Er school ook een hooger en beter motief achter. Men voelde toch algemeen, hoe gebrekkig en onvoldoende deze inrichting van onzen eeredienst was en zocht daarom naar andere vormen. Zoo voerde men na het vórum den zegengroet in, het „genade barmhartigheid en vrede", dat zeker een gelukkige aanwinst was. Zoo brak men ook met de gewoonte om de praelectuur van de Schrift en het psalmgezag buiten de eigenlijke godsdiensttoefening te sluiten, en nam deze beide elementen in den eeredienst zelf op, waardoor wederom een belangrijke verbetering in den eeredienst werd aangebracht. En wat de wet en de Geloofsbelijdenis betreft, keerde men de orde juist om; men bracht de Geloofsbelijdenis over naar de Catechismusprediking en de wet naar de morgengodsdiensttoefening. Zoo heeft dus door de gewoonte alreeds onze eeredienst reeds een zeer ingrijpende wijziging ondergaan.

Maar daaruit blijkt dan ook, dat een herziening van onze liturgie metterdaad noodig is. Reeds op zichzelf — we hebben hier vroeger op gewezen — is het met den eisch der waarheid in strijd, dat de Kerk er officieel een liturgie op na houdt, die met de werkelijkheid niet meer overeenstemt. Maar er komt hier nog het ernstige bezwaar bij, dat waar deze „officiele liturgie" feitelijk door niemand meer bindend wordt geacht, en er derhalve ook geen algemeen geldende regel of voorschrift voor onzen eeredienst meer bestaat, ieder doen kan wat hij zelf goedvindt, en bij verschil van inzicht of strijd van gevoelen er geen objectieve regel meer is, die een beslissing kan geven.

Neem, om dit duidelijk te maken, de vraag of de wet in onze saamkomsten behoort gelezen te worden of niet. In verschillende kerken in ons vaderland heeft men dit voorlezen van de wet afgeschaft. Het motief daarvoor was, dat we als Christenen niet meer onder de Wet, maar onder het Evangelie staan; dat de Wet aan Israël is gegeven, maar niet aan ons, en dat daarom de voorlesing der wet in een Christelijke gemeente niet meer betaamt. Natuurlijk is dit een zeer zondeering argument in een Gereformeerde Kerk, die in haar Catechismus de wet openneemt als regel der dankbaarheid, elk gebed van de wet zeer nauwkeurig uitlegt en heel onze Christelijke ethiek of zedeleer op de wet opbouwt. Maar de onhoudbaarheid van dit dogmatische bezwaar nu daargelaten, hoe zult ge op liturgisch gebied een Kerkeraad of predikant, die de wet niet verliest te lezen, overtuigen, dat deze voorlesing der wet toch wel gelijkig tot onzen eeredienst behoort? Als ge u beroept op de Synode van Dordt, die de voorlesing van de wet voorschreef, zal men u antwoorden, dat niet één onzer Kerken aan de bepalingen deser Synode voor den eeredienst zich meer toont, en een beroep op deze synodale bepalingen dus niet geldt. Wie zelf de wet overtreedt, kan zich niet op deze wet tegenover anderen beroepen. En als ge wijst op de algemeene gewoonte in onze Gereformeerde Kerken, waardoor een zekere vorm van eeredienst is ontstaan, die thans algemeen gevolgd wordt, dan zal men u antwoorden, dat de gewoonte geen recht scheidt in onze Kerken en onze Kerken-orde zelf zegt, dat men in middelmatige dingen de Kerken, die een andere gewoonte volgen, niet veroordeelen of dwingen zal.

Uit dit eene voorbeeld, dat aan de praktijk ontleend is, maar dat met tal van andere zou te vermeerderen zijn, blijkt wel, hoe noodig het is, dat de Synode ons een orde van onzen eeredienst geve; een orde die geen doode letter blijft op het papier, maar die metterdaad op de inrichting van onzen eeredienst invloed heeft en daarvoor als regel kan gelden.

Dr. H. H. K.

Voor Kootwijks Scholen.

Ingekomen bij ondergeteekende en in zeer hartelijken dank ontvangen; van den heer Dr. P. van Bijsterveld te Lunteren 75 „als Nieuwjaarsgift ter navolging voor Kootwijks scholen"; Een postbewijs groot 5 postmerck Amsterdam. Vriendelijk verzoeken wij ook bijsonder in dit jaar onzen scholen, die zoo goede behoefte aan steun hebben, te willen gedenten.

Dr. J. H. HOUTZAGERS.

Kootwijk. voorzitter.

Wraafstafel.

1. HANDBOOK ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland voor het jaar 1912. 24ste Jaargang. Oosterbaan en Le Gointre, Goet. Van dit zoo bruikbaar kerkelijk handboekje ligt de nieuwe jaargang voor mij. De Samenstellers hebben ook nu weer gedaan wat in hun vermogen is, om het al meer een betrouwbaar gids en vertrouwd vraagboek te doen worden. De typographische uitvoering is, gelijk wij dat van de Firma OOSTERBAAN en LE GOINTRE gewoon zijn, goed versterkt. Voorop gaat een Almanak voor 1912 met wat daar zoo bij hoort. Dan komt het eigenlijke. De STATISTIEK der Kerken naar provinciale

en classika plaatselijke waartoe het jaar w tot reform eindelijk i predikante TERDAM, d Bij leden Provincie terwilj p. s taten bene ZWOLLE. V betische u predikanten waarp zij Bir. 259 buiten bedf ponenten, d ten, die tie. Daaraan predikanten, dienstlijf z boven. Verder, e dienstdoend leden, in het Volgens 1 54 classes: 6 vacaturen; 4 Het totaal a de ge Volke STELLERS W ten vorige j naligheid 4 strekken d Verder ge trekking hee KERKELIJK AANHANGSEL Kerken in P schap Benth Gemeente in van wijlen D onder 't Kruis Ik sou den willen geven „Aanhangsel" Een tweede op het gebied en VERENIG meerden. De derde a MEMORIAL, ge in 1911 overl MAN, C. L. I MORT, J. H KLERCO, J. J. W. WEGGELA geen levensberf overleed toen h Van de acht bij hun Handb doen van de Synode. 2. J. H. LAN KERKGESCHIEDENIS datschen pred bepaald de ki gekozen, vormt voor GODSDIEN dactie van D VIESCHEN, word te Utrecht. De handboek verschijnen, zijal te worden bij het tellike gymnasium. Omtrent de m wijs te volgen, vroeger heb uit deser BIBLIOTHE neemt echter ni andere Handboe zoo ook voor dit zelf, waardeering. De geachte sch geschriften ik b biedt thans een zicht van de ke in dit vak wil of te bevelen. Al t tentie van vruch toch zit er blijk wena, wie sou te bronnen bewerkt. Het boek toon nieuwere en-ork der Kerk-historie inhoud zelfstandig. Wat de waard verhoogt, is het LIANDWEHR'S KERK Scherp ondersch scheidnis van h scheidnis". De laatste def van de zichtbare van Christus op a Daarbij komt a Kerkgeschiedenis geskund aan de be schke Kerkgeschiede nis der gereforme zij het ook in bet in het licht is gest LANDWEHR'S BIJ GERSCHIEDNIS EN Compendium. 3. STRIJDEN DE Christendom en Ct G. J. A. RUYB. Ut in dit No. zet D voort over HEULE P. J. MOLENAAR BOSBOOM TOUSAINE Lyvens- en Kata Dyserinck, H. S. Novelle: TWEE HE de Bruine schrijft de MERODE en J. P. A. DIEFFENHORS Verder bevat dit D en 'a BIBLIOTHECAE. 4. BLOESSEM EN V blad, tevens orgaan VERBOND. Het December N met vteren van G. J. J. DIETMAN, O P. v. MEILE, J. B. LICHT EN DONKER I BEWEGING Ivert A. een brief van NEEF A. J. H. die er SpH ook zijn overzicht RONDOM. Aan het a 5. M. v. d. P. H. J. A. WOLFSER. — I Een handjele ver hoofdoemten uit bepaaldelijk wat bet en verhoofing, besu Het sou jammer vergoteld raakte.